

sammen med mange andre Byer. Ifølge en Indberetning fra Grev F. Ahlefeldt, dateret Tranekær Slot $\frac{2}{3}$ 1759, fandtes det sammensatte Fællesskab ogsaa paa Langeland baade i Overdrev og Fang og vel ogsaa i Agermelering, men Villh. Lütken bemærker kun (S. 136), at Bygrænserne, bortset fra mindre Reguleringer i Udskiftningstiden, væsentlig er de samme nu som i Middelalderen. Det vilde dog have haft sin Interesse at faa lidt nærmere Besked om disse Reguleringer.

Forøvrigt indeholder Bogen en Rigdom af landbohistoriske Oplysninger: om Gaardenes Udsædsarealer, Fold, Besætning, Folkeløn, Priser, om Fæstere og Bønder, om Husbondhold og Indfæstning, om Ægt og Hoveri m. m. Forfatteren meddeler en hidtil utrykt Landsbyskraa fra Stoense, og et Kort, der viser Agerfordelingen paa en Landsbymark i Fællesskabets Tid, et Arbejde, der er saa meget mere fortjenstligt, som vor trykte Litteratur forud vistnok kun besad et eneste saadant Kort. Ligeledes giver han en interessant Fremstilling af, hvorledes de Vindeby Mænd endnu saa sent som 1739 delte deres Fællesskov, der skulde indtages til Dyrkning, efter „Marseller“ eller Mark Sølv og ikke efter Gaardenes Hartkorn, og saaledes førte et Stykke Oldtid lyslevende ind i det 18de Aarhundrede. Tidligere har jeg omtalt lignende Tilfælde og fristes til her at tilføje, at i Slesvig blev man i mange Egne lige op til 1864 ved med at fordele de kommunale Skattebyrder efter Gaardenes gamle Ottingtal eller Mark Guld.

P. Lauridsen.

Breve fra danske Skuespillere og Skuespillerinder udgivne af Robert Neliendam. Kbh. 1911¹⁾.

Studiet af dansk teaterhistorie har siden Overskous grundlæggende værk, der gav en samlet fremstilling af hele vort nationalteaters historie, mere og mere koncentreret sig i mono-

¹⁾ Redaktionen har modtaget 2 Anmeldelser af denne Bog og har ment at burde optage dem begge, da de supplerer hinanden ved at anlægge helt forskellige Synspunkter for Bedømmelsen.

grafiske arbejder over snevrere tidsafsnit og har, forsåvidt det har haft fast grund i omfattende arkiv- og biblioteksundersøgelser, frembragt værdifulde resultater. Opmærksomhed har også skuespiller Robert Neiiendam vakt ved nogle teaterhistoriske afhandlinger, dels i nærværende tidsskrift, dels i Sønderjydske Aarbøger, og han har med sin ny store bog betrådt en indenfor dette studium lidet befærdet vej, idet han med understøttelse af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet og af det Raben-Levetzauske Fond har udgivet en samling teaterhistoriske aktstykker og breve, væsentligt fra tiden 1750—1800. Det er denne bog, der her skal gøres til genstand for anmeldelse, og den skal underkastes en prøvelse som det, den i første række er: en udgave af historisk kildemateriale.

Det første indtryk, man får af bogen, er ubetinget gunstigt. Udgiveren er med stor begejstring og kærlighed til opgaven gået til sit arbejde, han har flittigt benyttet biblioteker og arkiver og har fremdraget en mængde nyt stof (de fleste af brevene er hidtil utrykte), der har betydelig interesse, ikke blot for teaterhistorien, men også for personalhistorien og kulturhistorien. Han har forsynet aktstykkerne og brevene med et væld af oplysninger, der for største delen er hentet fra utrykte kilder, og som indeholder meget nyt og ukendt. Der vilde kortsagt her foreligge et værdifuldt kildeskrift — *hvis* det var til at stole på. Om det er det for anmærkningernes vedkommende, skal jeg lade være ganske usagt, da jeg ikke har prøvet dem, og jeg vil gerne her tro det bedste. Men anmærkningerne er kun en del af bogen, den største og vigtigste er dog de meddelte breve og aktstykker, og her tør det efter foretagne stikprøver med originalerne ved siden udtales, at udgaven er af en sådan art, at man, selv om man før har set noget af den slags, uvilkårligt gribes af forbavselse. Dette går langt ud over det endog blot nogenlunde tilgiveliges grænser.

Jeg skal i denne sammenhæng ikke lægge den mindste vægt på, at skønt det i fortalen udtrykkelig erklæres, at brevenes ortografi er „bevaret bogstavret“, er dette så langt fra tilfældet, at der på snart sagt hver side vil kunne findes talrige forsyndelser. Ej heller skal jeg hæfte mig ved,

at når udgiveren i kritisk parentes indfører (som det hedder i fortalen) „det rigtige“, da er det ikke altfor sjældent på gale steder, han anbringer det, σ : på steder, hvor det, der står, giver fuldgod mening og slet ikke er korrupt (ganske eksempelvis henvises til p. 69, l. 18 f. o. eller til p. 280 l. 23 f. o.). Ligeså lidt skal jeg gøre ophævelser over, at udgiveren er inkonsekvent i at rette (ganske eksempelvis: p. 111 l. 9 f. n.: *[h]vorledes*, men p. 73 l. 4 f. o.: *vorhen*). Så dadelværdige end sådanne sjuskerier og inkonsekvenser i og for sig er, skulde de ikke i mindste måde have givet mig pen i hånd; hvad der har fremkaldt denne min anmeldelse, er den række af grove læsefejl, der gør teksten fuldkommen meningsløs eller giver den diametralt modsat mening, og som svækker hele bogens autoritet. Jeg tager i det følgende, som det vil ses af citaterne, mine eksempler spredt rundt om i bogen, foreløbig fra stof, til hvilket originalerne findes i det Kgl. Bibliotek.

Jeg skal begynde med at gennemgå et enkelt brev: Foer-soms brev til Rahbek af ²⁵/₇ 1813 (udg. p. 61—64), idet jeg utrykkelig gør opmærksom på, at jeg her som overalt forbi-går alle „småtterier“ som forsyndelser mod ortografi o. lign.:

p. 61, l. 2 f. n. udg.: „saa vanskeligt som det *maaske* „*γνωθι σεαυτον*“ er fuldkomment at opfylde, saa vanskeligt er det physiske „*γ: σ:*“ for mig“; — orig.: „.... *moralske*“

p. 62, l. 20 f. o. udg.: „knæle og komme ned paa Knæ. kan jeg endda saa som saa; men op igjen — ja, der stopper det“; — orig.: „knæle σ : komme ned....“

p. 62, l. 9 f. n. udg.: „.... lade mig blive *inden for* Skranken“; — orig.: „.... *uden for*“

p. 62, l. 5 f. n. udg.: „.... vist nok for *venligt*“; — orig.: „.... *partisk*“

p. 63, l. 5 f. n. udg.: „naar man nu fører Argumenter paa det omskaarne *nathanlamiske* og det uomskaarne Bruunske Pergament, saa er der Liv i Spillet“; — orig.: „.... *nathandavidske*“

p. 63, l. 2 f. n. udg.: „der mangler ikke Trompet-Skrald

fra *Baggesen*, eller Ballast af *Selvroes*“; — orig.: „... paa *Bogstaver*....“

p. 64, l. 4 f. o. udg.: „give Gud at Jfr. Funks nasal-Toner og Wildts guttural-labial-*Bogstavers Vel-Lyd* bekomme baade *Svensken* og *Fyenboer* vel“; — orig.: „... *Bogstaver ell: Lyd ... Fyenboen*....“

p. 64, l. 10 f. o. udg.: „undskyld, for een Gang et *ubeskrevet* Brev, thi *min Merinerino* venter, og jeg er ikke istand til at finde en *Sax*“, hvortil føjes p. 233 den note: „*Merinerino* vil i dette Tilfælde sige: min langhaarede Dreng“; — orig.: „... *ubeskaaret ... min Mercurius* [o: postbudet]....“

Dette er et udvalg af læsefejlene i et eneste brev, ganske vist de mest graverende. Andre steder vil man støde på ganske lignende ting. Således har *Londemanns* versificerede ansøgning til magistraten p. 14 ganske mistet sin mening og pointe ved en læsefejl. Det sidste vers lyder i originalen:

„Vil Gunst og Naade mig den Lykke unde, at
Jeg naaer mit Ønske-Maal, Den høye Magistrat
Jeg vil velsigne for saa god en Nyt Aars Gave,
Og takke meere, end jeg ellers Tak kand have
Af heele Publico for ald min Tieneste,
Hvoraf jeg ikke selv, men andre kun, kand lee.“

Udgiveren ødelægger mening og pointe + rim ved i sidste linje at læse *leve* i stedet for *lee*.

Jeg hidsætter endnu følgende, stadig efter orig. i det Kgl. Bibliotek:

p. 48, l. 11 f. n. (Foersom til *Rahbek*, ^{20/9} 1805): udg.: „... den inderligste Hengivenhed til en Digter, hvis Studium *forekommer* Livet for mig“; — orig.: „... *forskiønner* [o: forskiønner]....“

p. 61, l. 14 f. o. (Foersom til *Rahbek*, ^{4/6} 1813): udg.: „Døm nu *selv*, kiæreste *Rahbek!*“; — orig.: „... *du*....“

p. 106, l. 13 f. o. (J. S. Heger til *Molbech*, ^{24/6} 1851): udg.: (det) „vilde dog være barnagtigt af mig at sende

Dem disse *hverken* hensigtsmæssige og gode Smaa-Arbejder“; — orig.: „...forresten....“

p. 136, l. 9 f. o. (Preisler til Rahbek, ^{28/5} 1779): udg.: „Jeg kand umulig beskrive Dig, hvor inderligen rørt min Kone blev, da jeg læste det Sted for hende, som angaar hende. Hun udraabte meere end 10 Gange: Gid vi nu var i Fredensborg hos Rosings, medens Rahbek er der. Her gav Du, Beste! atter Anledning til en Scene som jeg ikke vilde have mistet for meget. Vi *saa* begge paa hverandres Bryst, fulde af Dig og vores Kierlighed“; — orig.: „...sank....“

p. 188 l. 9 f. n. (Fr. Schwarz til Rahbek, ^{14/10} 1787): orig.: „Hvad *maaske* mine fiender endog saa vil *laste* paa min Character...“; — orig.: „...*mørke*...*kaste*....“

Hermed skal jeg stanse med eksempler efter originaler i det Kgl. Bibliotek. Der var naturligvis den mulighed, at udgiveren kunde have været særlig uheldig med læsningen i det Kgl. Bibliotek, og at den i Rigsarkivet kunde være lykkedes bedre. Jeg har derfor gjort stikprøver efter aktstykker i teaterarkivet, som opbevares i Rigsarkivet, men resultatet blev ganske det samme. Overhovedet er det, når jeg undtager de aktstykker i bogen, der tidligere har været trykt af Birket Smith o. a., ikke lykkedes mig at støde på noget stykke, ved hvis gengivelse udgiveren ikke har begået fejl enten af den ene eller anden art.

Jeg hidsætter som eksempler på læsefejl i aktstykker fra Rigsarkivet følgende:

p. 73, l. 15 f. o. (Catharine Frydendahl til Theaterdirektionen, ^{9/10} 1799): udg.: „blandt de mange Ubehageligheder, som paa nogen Tiid har *sammensvoret sig*, om ethvert af mine Skridt paa Theatret...“; — orig.: „...*sammensnoet sig*....“

p. 73, l. 12 f. n. (samme aktstykke): udg.: „Hvormeget Ret ieg end havde forbemt. Aften, at nægte at gjøre min Tienste, da den Dragt som var mig bestemt var gjort halvandet Qvarteer kortere end tilforn og ieg ikke

uden at have beskiemmet og blottet mig kunne have fremstillet mig deri, saa dog for at undgaae en ubehagelig Scene for Directionen og mig, lod ieg mig iføre en Kiøle af Mad^m Rosing, hvorved ieg vel blev meere skiult, men ikke mindre *designeret*“; — orig.: „. . . *défiguret*“

p. 109, l. 2 f. o. (H. C. Knudsen til Theaterdirektionen, oktbr. 1798): udg.: „Jeg spille Landraad Giertner, en af Hr. Gielstrups Roller med *lydelig* mishag . . .“; — orig.: „. . . *tydelig*“

p. 110, l. 14 f. o. (H. C. Knudsen til Thaarup, ^{27/10} 1798): udg.: „Denne Sadelmager heder ikke Wunderlig omsonst, for et Aarsiden til Hr. Runstæds Debut *læste* ieg med mange ubehageligheder denne Rolle“; — orig.: „. . . *lærte*“

p. 110, l. 9 f. n. (samme aktstykke): udg.: „. . . Nu Spørg jeg Dem Hr. Directuer: Hvem er den *fornærmede*? . . .“; — orig.: „. . . *fornærmende*“

p. 188, l. 5 f. o. (Schwarz til Warnsted, ^{17/9} 1786): „Jeg har *fornemlig* vildet ansøge det hos Hds. Majst. Kongen, men Hands Excellence var saa serdeles naadig, at beroelige mig med fritagelse for denne Tortur“; — orig.: „. . . *formelig*“

Dette får være nok. Det vil formentlig være tilstrækkeligt til at vise, at en af de første elementære fordringer, der stilles til den, som vil udgive skrevne sager, nemlig at han må kunne læse skrift, opfylder udgiveren i sørgelig ringe grad. Det vil tillige vise, at en anden ligeså elementær fordring, nemlig den, at en udgiver må forstå, hvad han udgiver, og, om han er i tvivl, da må udtrykke sin tvivl om læsningens rigtighed, opfylder udgiveren ligeså lidt. De fleste af de ovennævnte fejl er dog af en sådan art, at simpel eftertanke måtte have kunnet sagt ham, at der måtte være noget galt på færde. Men der er intetsteds spor af, at han overhovedet har næret tvivl om læsningen af ovenstående steder.

Carl S. Petersen.

Teaterhistorisk set har Udgiveren heller ikke magtet Opgaven og han har vist sin bristende Evne til at se kritisk paa det Materiale, der forelaa. At der i hans Noter er tilvejebragt en Mængde nye Personaloplysninger, er utvivlsomt, men for den Læser, der i al Almindelighed søger at faa Indtryk af Datidens Teaterforhold, er hans Bog af en farlig Art, thi det Indtryk, man faar, er ganske øjensynlig fortegnet i Forhold til den historiske Virkelighed.

Penge og atter Penge, Fattigdom og bundløs Gæld er Hovedindtrykket af disse Skuespillerbreve, og Livet som Aktør i hine Tider synes alt andet end misundelsesværdigt. I Virkeligheden var Forholdene ved Teatret ganske vist smaa baade i det attende og en Del af det nittende Aarhundrede, og Spar-sommeligheden sad i Højsædet, medens Frederik den Sjette, som Kronprins og Konge, stod for Teatrets Styre. Men at Fattigdom og Nød var et Særkende for Skuespilleren, er vistnok ganske forkert. I og for sig var den økonomiske Trang, baade inden for Skuespillerstanden og i andre Kredse, relativt set næppe synderlig større end nu om Stunder, de særlig trange Aar efter 1813 naturligvis ufortalt; den var snarere mindre, fordi man bedre forstod at nøjes med lidt. Men hvoraf kommer det da, at Kravet om Penge gaar som en rød Traad gennem alle disse Breve? Ganske simpelt fordi det overvejende er Breve, der er rettede til Teaterstyrelsen, den Autoritet, der sad paa Pengekassen og som havde Personalets økonomiske Velfærd i sin Haand. De samme Skuespillere har naturligvis skrevet mangfoldige Breve om andre Ting, men de er blot for største Delen gaaet til Grunde.

Hvis man f. Eks. vilde sætte sig hen og udgive en Samling Breve fra danske Officerer fra det syttende og attende Aarhundrede — og der kunde blive mange Bind — maatte man i alt væsentligt hente dem fra eet bestemt Arkivterritorium, og Pengetrangen som Ledemotiv vilde i samme Grad komme frem her som ved Skuespillerbrevene. Selv om Datidens Officerer og Embedsmænd ofte maatte vente længe paa deres Lønninger og undertiden blev helt narret for dem, vilde det dog være forkert at antage, at deres hele Interesse kredsede

om Pengene. De nød Livet og drak af Dunken ligesom andre Medborgere. Men naar de gik til Kongen for at opnaa økonomiske Fordele, afmalede de naturligvis deres Forhold i de mørkeste Farver for bedre at røre Majestætens gode Hjerte.

Hr. Neiiendam har gjort Uret over for sine Læsere ved ikke at oplyse dem om dette Forhold, thi det er klart, at det har en ganske overordentlig, i visse Henseender afgørende Indflydelse paa Forstaaelsen af Brevene og det hele Milieu.

Et andet Forhold, ogsaa af principiel Natur, er at Ud-giveren har villet bevare Ortografien bogstavret „for saaledes at give et uforfalsket Billede af de paagældendes Taleform og Dannelsestrin“. Ortografien er en af de Ting, der gør stærkt Indtryk paa en dannet Læser, som ikke er vant til at omgaas slige gamle Aktstykker, og dog betyder den saa grumme lidet baade med Hensyn til vedkommendes Maade at tale paa og hans Dannelsestrin; slet Ortografi viser kun, at Brevskriveren ingen Øvelse havde i at føre Pennen, og mange, paa andre Omraader dygtige Mænd var ikke stærke i denne Kunst. Skuespillerne var den Gang, naar de ikke netop var Akademikere, i saa Henseende som Folk var flest, og navnlig Aktricerne kunde vistnok for største Parten slet ikke skrive — eller gjorde det kun grumme nødigt. Dette affødte atter et Forhold, som Ud-giveren ikke har gjort opmærksom paa, og som har Betydning ved Bedømmelsen af Personligheden gennem Brevets Form. Man lod ofte andre skrive for sig, naar det gjaldt Henvendelser til Kongen eller de høje foresatte, og det var nødvendigt for et godt Udfald, at Supplikationen fremtraadte i den vedtagne Façon med Enevældens nedarvede Underdanighed. Underordnede Kancelliembedsmænd og Smaa-Prokuratorer havde en nem og indbringende lille Forretning ad denne Vej, og senere blev det til ligefremme Skrivestuer, hvor den Slags Ting ordnedes. Af den Art Breve er der adskillige i Hr. Neiiendams Bog, maaske flere end han tror, og det er indlysende, at der ikke er andet personligt i dem end det Faktum, der andrages om.

Skønt Ud-giveren har sat sig til Maal at gengive Brevene med en saa minutøs Nøjagtighed, at den i Praksis ligefrem er umulig at gennemføre, er Teksterne dog paa altfor mange Steder forkert

læst og Meningen forkvaklet; dette viser, at han endnu ikke er tilstrækkelig hjemmevant i et Arkiv. I den ydre Form har han aabenbart taget Bobé's „Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds“ og Aage Friis's „Bernstorffske Papirer“ til Mønster, og deri har han gjort Ret; men han overser, at der hvad Indholdet angaar er en betydelig Væsensforskel mellem disse Breve og hans Skuespillerbreve. I de to nævnte Brevsamlinger veksles Tanker mellem private Personer af høj Kultur og Dannelse; det er Folk, hvis Ord har Vægt, og der ligger en Personlighed bag. I Skuespillerbrevene støder man ganske vist hist og her paa Breve, hvoraf Personligheden lyser frem — saaledes Foersoms Breve, Brevene mellem Rosing og Rahbek, mellem Schwartz og Heiberg etc. —, men største Delen er Skrivelser af officiel Natur, i Datidens stereotype Form og uden noget Personlighedens Præg, handlende om eet og det samme: Penge og indbyrdes Trakasserier, virkelige eller indbildte Forurettelser.

Moralen er da denne: saadanne halv- eller hel-officielle Breve bør i al Almindelighed og i større Mængde ikke udgives in extenso. De bør fremtræde i bearbejdet Form som Grundlag for en Fremstilling, og Bearbejderen maa holde sin Kritik og sin historiske Sans vaagen, hvis han selv og hans Læsere skal faa et rammende Billede ud deraf.

Det Materiale, Udgiveren har fremdraget ud over det, der tidligere er trykt andet Steds, har dog sin betydelige Værdi, naar det ses under den rette Synsvinkel, og den Flid, der er lagt i Arbejdet, bør anerkendes. Endnu har han langt fra indhøstet den tilstrækkelige Sagkundskab, men der bør gives ham Lejlighed til at vise, at han forstaar at drage Nytte af den Kritik, der rettes mod ham. I Arbejdets Fortsættelse maa han yde betryggende Garanti for, at Teksterne kommer til at foreligge i en tilforladelig Skikkelse, og han maa nøjagtig gøre Rede for de Misforstaaelser og Læsefejl, der i saa høj Grad forringer det foreliggende Binds Værdi som teaterhistorisk Kildeskift.

Eiler Nystrom.